

ÅS †KIRKE

SØVIND SOGN

Kirken nævnes første og eneste gang 1524, da den betalte 8 mk. - det mindste beløb fra Voer herred - til landehjælpen, Frederik I.s ekstraskat.¹ Sognet omtales 1531, da der gjordes markskel mellem Tvingstrup og Ås sognemark.² Ås er imidlertid ikke anført i Christian III.s klemmebreve 1555,³ og da hverken kirken eller sognet siden omtales i kilderne, må man formode, at kirken allerede da var nedlagt.

Dette bekræftes indirekte af et brev, dateret 20. nov. 1550, fra Christian III til fru Ingeborg, enke efter Peder Ebbesen Galt (†1548), den første lensmand på Århusbispens gårde, Århusgård

og Åkjær. Det fremgår heraf, at kongen (efter skadeserstatning) frafaldt sine krav mod familien. Sagen var blevet rejst, fordi Peder Ebbesen havde misbrugt sin stilling og bl.a. ladet nedbryde en række kirker og kapeller i stiftet for selv at benytte sten, bly, kalk og tømmer herfra.⁴ Brevet specificerer ikke kirkerne, men i betragtning af, at Peder Ebbesens hovedgård Tyrrestrup, som ligger i sognet, rummer et stort materiale af genanvendte kvadersten med kirkelig proveniens (se ndf.), forekommer det mere end sandsynligt, at Ås kirke var blandt de gudshuse, som lensmanden lod sløjfe.⁵

Sagn. En mundtlig tradition, nedskrevet første gang 1837, viser, at Peder Ebbesen Galt havde rygte som en ond og hensynsløs person (jfr. Søvind s. 5002). Enjuleaften dræbte han sin svigerfader, der ejede Torupvolde ved Toftum i sognet, fordi den gamle bebrejdede ham, at han havde nedrevet 18 kirker, heriblandt Ås. Endnu kaldtes en plads syd for byen for Ås kirkegård. Materialerne fra kirkerne brugte han til at opbygge sin gård Tyrrestrup.⁶

Kirken, som formentlig har været en lille romansk kvaderstensbygning (se ndf.), har stået på et markant bakke drag syd for den nuværende landsby (jfr. fig. 1). Endnu 1837, da pastor Brøchner nedskrev sin beretning, kunne kirkens grundvold erkendes. Den angaves at være »omtrent 16 Alen bred og lidt over dobbelt saa lang«, dvs. ca. 10x21 m, men herudover siges intet om den nærmere disposition. Da tomten besigtigedes ved herredsbeskrivelsen 1894, var de mange rullesten, der dannede grunden, bortkørt; derimod opgravedes ofte skeletter på bakkehældet mod nord, hvor kirkegården har lig-

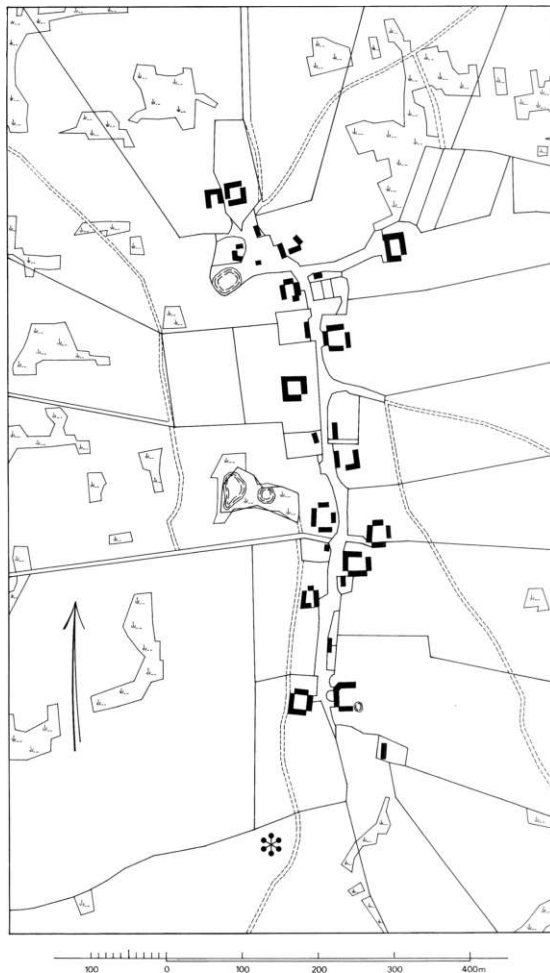

Fig. 1. Udsnit af matrikelkort over Ås bys jorder 1:10.000. Målt før 1800, rettelser medtaget til 1857. Tegnet af Jørgen Wichmann 1996. Kirkens beliggenhed markeret med stjerne. - *Map of the village, * marks the site of the demolished medieval church.*

get. 1959 rejste en kreds af landsbyens beboere på kirkebakken en *mindesten*, af granit med følgende indskrift i fordybde versaler: »Paa banken her stod Aaes kirke til omkring 1536«. ⁷

**Granitmateriale, romansk.* På herregården Tyrrestrup, ca. 2,5 km syd for Ås, ses et stort antal granitkvadre, fortrinsvis placeret i sokler, der tillige med kældrene er de eneste bevarede levn af Peder Ebbesens anlæg fra o. 1540. ⁸ Forekomsten af krumme *apsiskvadre, stiksten* og muligvis en *vinduesoverligger?* foruden de nedenfor specificerede led dokumenterer, at der er tale om genanvendt materiale fra en eller flere nedbrudte, romanske kirker - helt i overensstemmelse med kongens anklager. Det ville være særdeles nærliggende, om dette materiale i det mindste delvis stammede fra Ås kirke, men hvor mange og hvilke af de forhåndenværende kvadre dette gælder, lader sig naturligvis ikke afgøre.

Kragsten (fig. 2) 55x28x27 cm, med profil sammensat af platter, hvorunder hulkel og nederst en række mindre bånd; hjørnerne markeres af mandshoveder. Profilet fortsætter på den ene kortside, og dimensionerne taget i betragtning hidrører stenen antagelig fra den venstre vange af en portal. Indmuret i gårdens nordøstre hjørne.

Helgengrav? En kvader, 44x32 cm, som nu springer 14 cm frem for murflugten, har i midten et 2 cm dybt, kvadratisk felt (sidelængde: 9 cm), i hvis bund en lille cirkulær fordybning.

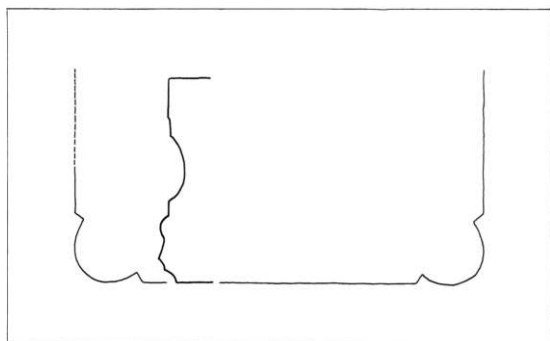

Fig. 2. Profileret *kragsten, formentlig fra portal, nu på Tyrrestrup (s. 5039). 1:10. Tegnet efter skitse af KdeFl 1998. - *Moulded *string course, now at Tyrrestrup manor.*

Fig. 3. Fragment af romansk ^gravsten, nu på Tyrrestrup (s. 5039). Hans Henrik Engqvist fot. 1955. - *Fragment of Romanesque *tombstone, now at Tyrrestrup manor.*

Muligvis en alterbordssten med relikviegemme? Indmuret i hovedfløjens indgangsrisalit, syd for døren.

(†) *Gravsten* (fig. 3), 58x30 cm. Fragment, øvre del af hovedfelt med groft kontureret processionskors, et Georgskors på kugle over tovtavstang, indrammet af dobbelt tovtav (kun venstre og dele af øvre ramme er bevaret). Stenen er nært beslægtet med eksempler i Kolt (s. 2192, nr. 2), Randlev (s. 2486, nr. 1-2), Odder (s. 2571, nr. 1) og Hylke (s. 4654, nr. 4), signerede eller tilskrevne arbejder af den østjyske stenhugger, Elui. Indmuret i hovedfløjens sokkel på gårdsiden, syd for midtrisalit.

Redaktion ved Lars Bisgaard, Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen 2000.

NOTER

- ¹ DaMag. 4. rk. II, s. 40.
- ² ÆldDaArkReg. I, s. 193.
- ³ Danske Kirkelove I, s. 452f.
- ⁴ Danske Kirkelove I, s. 303.
- ⁵ Sigurd Elkjær: *Nedbrudte Kirker i Århus Amt, ÅrbÅrhSt. XI, 1918, s. 122, 125.*
- ⁶ Tyrrestrup efter Hjemmel og Sagn, JySaml. IV, 1872-73, s. 50f.; Thiele: *Danmarks Folkesagn I, s. 316f.*; Tang Kristensen: *Danske Sagn IV, nr. 523-24.*
- ⁷ M. R. Mikkelsen, i *Horsens Folkeblad*, 9. okt. 1959; smst. 12. okt.
- ⁸ Otto Norn, i Aage Rousell, red.: *Danske slotte og herregårde* (2. udg.), 15, 1967, s. 101ff.

SUMMARY

The church and the parish are mentioned only twice, viz. in 1524 and 1531. Shortly after the Reformation in 1536 the church was demolished, probably by the lord lieutenant Peder Ebbesen Galt (†1548). In any event his widow had to pay compensation to the King, because her husband had abused his position by using the building-materials from a number of demolished churches and chapels in the Diocese of Aarhus for private purposes. His corrupt reputation is reflected in a number of legends, which, amongst others, tell that he pulled down 18 churches, and used the materials for Tyrrestrup, his manor in the parish.

The church, a small Romanesque building of granite ashlar, was situated south of the village upon a hill (cf. fig. 1). The foundations mea-

suring c. 10x21 m according to records from 1837, were still discernable. Towards the end of the 19th century all traces had disappeared apart from the human remains from the tombs in the churchyard, which from time to time were excavated from the north slope.

At Tyrrestrup, a few kilometres south of Ås, the manor contains several Romanesque *granite ashlar, probably taken from the church in Ås by Peder Ebbesen. The material, whose place of origin cannot be established with certainty, comprises, besides common ashlar, more specific ones such as apse stones, key stones, probably a window-lintel as well as the stones described in detail viz. an impost block (fig. 2), an altar stone with a confessio(?) and a tombstone (fig. 3).